ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК "МЕЖИБІЖ"

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІКА ДУХОВНОСТІ

з благословення Митрополита Київського і всієї України,
Предстоятеля Української Православної Церкви
Блаженнішого Володимира

Хмельницький, 2012

УДК 281.9.44
ББК 86.372.44
П 45

Редакційна колегія:

Білий Л.Г., кандидат педагогічних наук, директор Хмельницького інституту МАУП; ***Байдич В.Г.,*** кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський ***Антоній,*** кандидат богослов'я; ***Вашеняк І.Б.,*** кандидат історичних наук, доцент; ***Гундерук Л.М.,*** кандидат психологічних наук, доцент; ***Дацюк О.А.,*** кандидат богослов'я, секретар Хмельницької єпархії УПЦ; ***Погорілець О.Г.,*** директор Державного історико-культурного заповідника "Межибіж"; ***Парандій В.О.*** (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Кралюк П.М., доктор філософських наук, професор. Перший проректор Національного університету "Острозька академія".

Мордвінцев В.М., доктор історичних наук, професор. Заступник декана історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (Протокол №4 від 24 квітня 2012 р.)

ПЕДАГОГІКА ДУХОВНОСТІ: Збірка наукових праць в 2-х частинах./ Ред. кол. Білий Л.Г. (голова) та ін. – Хмельницький, 2012. – 284 с.

У Частині 1 збірки подано наукові статті за матеріалами роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції "Пересопницьке Євангеліє: духовна святиня українського народу" (до 455-річчя з початку написання Пересопницького Євангелія), яка відбулася 12 травня 2011 року. У Частині 2 збірки подано матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Історія, культура та освіта: християнський вимір", яка відбулася 4 травня 2012 року. У наукових публікаціях порушуються актуальні питання: історії створення Пересопницького Євангелія, духовності народу, історичного розвитку України та ін.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення вітчизняної історії та культури: учням, студентам, магістрантам, науковцям, викладачам вищих навчальних закладів та вчителям загальноосвітніх шкіл.

За зміст статей несуть відповідальність автори. Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів.

©Хмельницький інститут МАУП, 2012
©Автори статей

Гуменюк О.В.
ПЕРШЕ ХРЕЩЕННЯ БРИТАНІЇ. ХРЕЩЕННЯ АНГЛОСАКСІВ 208

ПрчишинС.М.
ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 213

Романюк Ю.А.
МІСЦЕ ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ 220

Адмський В. Р.
БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ (1918 – 1920) 226

Ратошнюк А.В.
РЕГІОНАЛЬНА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 237

Жовтан О.Л.
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ТА ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ 242

Парандій В.О.
ЕПІФАНІЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТ, ІЄРОМОНАХ, ПЕРЕКЛАДАЧ, ФІЛОЛОГ, ОРАТОР, БОГОСЛОВ 247

Івахова К.П.
МУЗИКА МИРОСЛАВА СКОРИКА ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ 255

Шерстинюк Л.Л.
ІРАНСЬКИЙ ХУДОЖНИК НА ПОДІЛЛІ 260

Шерстинюк А.М.
ВОЛОДИМИР ОВСІЙЧУК – ВИДАТНИЙ МИТЕЦЬ З ПОДІЛЛЯ 263

Барабаш-Тимофієва О. П.
РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ЯК ЕКСКУРСІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ НАПРЯМОК 267

Авсієвич А.В.
ПРИРОДА СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ, СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ, СВОБОДИ ЦЕРКВИ 278

РЕЗОЛЮЦІЯ 282

Огієнко І.І. Історія українського друкарства/ Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. — Либідь, 1994 — 448 с. ("Пам'ятки історичної думки України"). 5. Там же. 6. Там же. 7. Там же. 8. Там же. 9. Там же.

Гуменюк О.В.
Фахівець Хмельницького інституту МАУП

ПЕРШЕ ХРЕЩЕННЯ БРИТАНІЇ. ХРЕЩЕННЯ АНГЛОСАКСІВ.

Британські острови здавна були знайомі жителям Середземномор'я — колиски цивілізації в Європі. Першими сюди дісталися фінікійці, потім греки. «Батько історії» Геродот (середина V ст. до н. е.) згадує про Олов'яні острови (Касситериди). Давні греки купували у місцевих кельтських племен (відомих під загальною назвою «бритти») крім олова й інші метали — свинець, залізо, а також шкіри, зерно, продаючи їм предмети розкоші — витончені гончарні та ювелірні вироби, тонкі тканини, вина. Незадовго до римського вторгнення у бриттів з'являється золота монета. Язичники, бритти поклонялися священним гаям та водоймам, вірили у загробне життя. Їхні жерці-друїди користувалися великою пошаною серед одноплемінників. Проте поширена раніше думка, що вони побудували знаменитий мегаліт (споруда з величезних каменів, що головним чином слугувала могильним пам'ятником або святилищем) Стоунхендж, помилкова. Ретельні археологічні дослідження показали, що його поетапно зводило ще докельтське населення бронзового і навіть новокам'яного віку — III–II тисячоліть до Р. Х.

На рубежі нашої ери племена бриттів перебували вже на стадії розпаду первіснообщинного ладу, об'єднуючись іноді в племінні союзи на чолі з військовими ватажками («королями»). Вони чинили запеклий опір римським завойовникам, які, підкоривши галлів, белгів та інші кельтські племена на південь від Ла-Маншу, дісталися і до їхніх острівних родичів — бриттів. Гай Юлій Цезар у 55 і 54 рр. до н. е. звершив два походи у Британію, він же першим докладно описав країну та її населення. Але закріпитися тут римлянам тоді не вдалося.

Систематичне завоювання Британії Римом почалося майже через сторіччя, в 43 р. н. е., і в основному завершилося наприкінці 80-х рр. Обійшлося це римлянам дорогою ціною — повстання залежного від Риму британського племені іценів у 61 р. ледь не скинуло їх у море. Королева Боудікка (неточна передача імені Боадицея, лат. Boadicea) — жінка дуже високого зросту, шаленої енергії, наділена яскравою харизмою лідера, зібрала понад 200 тисяч воїнів, але римляни і тут, як і в багатьох інших місцях їхньої імперії, зуміли показати, що воюють не кількістю, а вмінням. Підкоривши бриттів, вони рушили на північ, у землі споріднених з бриттами піктів. До 84 р. римський полководець, правитель Британії Гней Юлій

Агрікола завоював Уельс, Північну Англію і піктів південної частини Каледонії (нинішньої Шотландії). На початку II ст. римська провінція Британія відмежувалася від войовничих північних горян Адріановим валом. Серед римських легіонерів і поселенців у містах були вихідці з усіх куточків неосяжної імперії, серед них і християни. На рубежі II–III ст. християнство починає поширюватися в цій віддаленій провінції. Сучасники, ранні християнські автори Тертуліан і Оріген, згадували про існування Британської Церкви. А близько 304 р., за часів гонінь при імператорі Діоклетіані, вона отримала першого з лику своїх мучеників — святого Албана (Албанія) Веруламського. Він був римським воїном, який під час переслідувань прихистив у себе священика Амфібала, під впливом якого сам «відкинув морок ідолопоклонства і став щирим християнином». Засуджений на смерть, Албан був усічений мечем у м. Веруламіумі, нині це м. Сент-Олбанс, названий на честь святого. Є, однак, версії, що цей святий постраждав за Христа набагато раніше, за часів імператорів Луція Септимія Севéра (бл. 209 р.) або Гая Деція (249–251). Поряд із ним, першими святими Британських островів, чиї імена достовірно відомі, є священномученики Аарон і Юлій, пресвітери Карлеонські, які загинули за часів гонінь Діоклетіана. Ці троє святих — єдині в Англії, шановані з часів Римської Британії.

У 314 р., через рік після Міланського едикту імператорів Костянтина і Ліцинія, що проголошував релігійну терпимість на території Римської імперії, три єпископи — Лондона, Йорка і Карлеона — були присутні на Соборі (Синоді) в Арлі. Британські ієрархи брали участь і в Соборі в Ріміні в 359 р. На досить широке розповсюдження християнства вказують ранні знахідки із зображеннями Розп'яття і монограми Христа. У Британському музеї зберігається мозаїка з Хінтон-Сент-Мері у Дорсеті, що прикрашала підлогу романо-британської вілли (перша половина IV ст.), з погрудним зображенням і грецькою монограмою Христа (можливо, це найраніше з відомих мозаїчних зображень Спасителя). Ймовірно, будувалися і храми. Місіонери Британської Церкви — святий Іллтуд, свята Нініан і святий Патрик — проповідували Благу Вість населенню Уельсу, Шотландії та Ірландії. Все це свідчить про значний розвиток церковного життя в Римській Британії.

Але Римська імперія в цей час вже наближалася до свого занепаду. У 395 р. вона була розділена на Східну (пізніше відому нам як Візантія) і Західну, що швидко наближалася до своєї загибелі. «*Свободой Рим возрос, а рабством погублен*», за образним визначенням О. С. Пушкіна. «*Народы юные, сыны свирепой брани*» — пікти півночі, скотти з Ірландії, сакси з материка — все частіше прориваються укріплення і вторгаються в межі провінції. Її правителі, спокушені ослабленням центрального керівництва, узурпують владу і навіть посягають на імператорський трон, відводячи з собою війська, тим самим залишаючи Британію зовсім беззахисною. Все це,

а також слабка романізація населення привело до втрати Римом цієї окраїнної провінції. Від 410 р. указом імператора Гонорія римський протекторат над Британією було скасовано — вона була віддана на ласку власної долі. Романо-кельтське населення утворило кілька дрібних князівств, невдовзі завойованих прихідцями з континенту — англами і саксами.

Незалежність не принесла романо-кельтам (бриттам) процвітання. Римська цивілізація занепадає, населення міст швидко скорочується, життя в багатьох з них поступово завмирає, або вони перетворюються на села. Бартер замінює монетний обіг, ремесло мізерніє. Занепад торкнувся і кельтської Церкви: вона опинилася під впливом єресі пелагіанства. Пелагій (кельтське ім'я Морган, † після 418 р.), римський християнський чернець кельтського походження, на противагу концепції благодаті і призначення Августина Блаженного, вважав спасіння людини результатом її власного морально-аскетичного зусилля і заперечував спадкоємну силу первородного гріха. Пелагіанство після довгого протистояння було засуджено як єресь на Третьому Вселенському Соборі в 431 р. Ще раніше послідовники Пелагія знайшли прихисток на батьківщині вчителя. Для викорінення єресі вчитель святого Патрика святий Герман Оксеррський двічі відвідував Британію в 429 і 440 рр.

Не маючи змоги протистояти набігам піктів і скоттів, бритти, за переказами, в 449 р. призвавши на допомогу ютів, розбили ворогів, але їхні успіхи привернули на острів нові орди германців — саксів, англів та ютів. Більш ніж столітня запекла боротьба між кельтським населенням та іноземними прибульцями завершилася поневоленням і асиміляцією, а почасти відтісненням бриттів у гори Уельсу і Корнуолл, де вони ще довго зберігали свою незалежність. Частина переселилися на материковий півострів Арморику (нинішня Бретань у Франції). Героєм цієї національної боротьби, згідно з кельтським епосом, став їхній король Артур і його лицарі Круглого столу. Під його керівництвом, близько 500 р., біля якоїсь не встановленої г. Бадон бритти здобули рішучу перемогу, на десятиліття затримавши просування саксів (останнє підтверджує й археологія). Але сили були не рівні. У своїй «Історії розорення Британії» преподобний Гільда Мудрий († 570) суворо засуджував своїх одноплемінників-бриттів, за гріхи яких острів зазнав нашестя англосаксів.

Язичники англосакси всіляко намагалися витіснити християнство зі своїх володінь, проте місіонери продовжували активно поширювати його в кельтських землях — в Ірландії, де воно особливо вкоренилося; в Уельсі, де діяв єпископ Давид Валлійський (Меневійський, † між 587 і 601 рр.), просвітитель і святий покровитель краю. У 563 р. виходець з Ірландії святий Колумба заснував перший монастир на території нинішньої Шотландії, на острові Іона. Тут склалася (в результаті відсутності міст з успадкованими від Риму муніципальними інститутами управління, що стали в більш

розвинених країнах опорою єпископської влади) монастирська структура кельтської Церкви. Деякі особливості богослужіння, особлива кельтська пасхалія (збірник правил, на підставі яких визначається день святкування Пасхи), особлива форма тонзури — ось, власне, єдині серйозні розбіжності в тодішній релігійній практиці Риму та кельтської Церкви. Але це згодом стало причиною їхнього гострого суперництва в місіонерській діяльності серед англосаксів. Якщо римські проповідники були активнішими на південному сході, то ірландські просувалися з північного заходу.

Завоювавши Англію, англосакси створили не одне, а сім (спершу навіть дев'ять) держав (т. зв. Гептархія, дослівно «Семицарство»). Спочатку вони вперто трималися язичництва, у своїх набігах на бриттів руйнували храми, спалювали монастирі і знищували бібліотеки, але з розвитком суспільних відносин і державності становище змінювалося. У крайньому південно-східному з їхніх королівств Кенті християнство вперше стало державною релігією. Місцевий король Етельберт, одружений з християнкою — Бертою, дочкою франкського короля Харіберта I, після смерті короля Уессекса став бретвальдом — номінально верховним англосаксонським правителем. Мабуть, як і багато правителів Європи до і після нього, сподіваючись на посилення своєї влади за допомогою світової релігії, він попросив папу Григорія відрядити місіонерів. Біографи дружини короля відзначають її роль в ухваленні рішення чоловіком. Історики, через відсутність прямих свідчень у документах, розходяться у тому, йшла ініціатива розпочати місію від кентського двору чи від папи. Як би там не було, святий папа Григорій I Великий, знаний у православній традиції як Григорій Двоєслов († 604, папа Римський від 3 вересня 590 р.), послав сюди місію у кількості 40 чоловік на чолі з бенедиктинським ченцем святим Августином, на той час пріором монастиря святого Антонія в Римі.

У 597 р. місія прибула в столицю Кенту Кентербері. Король дозволив використовувати для служб каплицю дружини — церкву святого Мартіна, дозволив вільно проповідувати, велів відновити інші старі храми римських часів. На Різдво святий Августин охрестив кілька тисяч чоловік. Король Етельберт сам прийняв Хрещення (швидше всього — раніше, 2 червня того ж року, на Трійцю, а можливо, і кількома роками пізніше) і сприяв подальшій християнізації своїх володінь. Святий Августин — «апостол англійців» — став першим єпископом, а з 601 р. — архієпископом Кентерберійським. Він створив монастир святих Петра і Павла, що став згодом абатством святого Августина. Була заснована єпархія в Йорку, потім з'явилися ще дві — в Лондоні і Рочестері. За рік до своєї смерті, в 603 р., виконуючи бажання папи, він зробив спробу об'єднання під своєю владою кельтських єпископів. Однак тоді це зробити не вдалося. Позначилися його незнання місцевих звичаїв, розбіжності, описані вище, і побоювання бриттів перед експансією англосаксонських королівств Уессекса і Мерсі, що межували з ними. Ці та

інші королівства прийняли Хрещення у наступні десятиліття, останнім — сусідній з Кентом Сассекс.

У Нортумбрії, де зійшлися обидва потоки місіонерів, Хрещення супроводжувалося різними ускладненнями. Щоб вирішити застарілі суперечки про пасхалії, тонзури та всі інші відмінності, що викликали протистояння, у Стріншалці (Стренешалці; два століття потому вікінги назвуть його Уітбі) в 664 р. був скликаний Собор. Настоятелькою монастиря, де проходив Собор, була тоді свята Хільда (614–680). Поставлений у тому ж році єпископом Йоркським святий Уілфрид зміг перемогти в диспуті прихильника кельтської традиції єпископа Нортумбрії Колмана. Римська точка зору взяла гору, але все ж основою Церкви Англії (англ. — The Church of England, лат. — Ecclesia Anglicana), що формувалася тоді, стала комбінація всіх трьох «потоків» християнства: римської традиції святого Августина Кентерберійського та його наступників, залишків старої римо-британської Церкви та кельтської традиції, яка прийшла з Шотландії разом з місіонерами — святим Айданом, «апостолом Нортумбрії» († 651), і святим єпископом Хексема Кутбертом († 687).

За часів правління архієпископа Феодора Кентерберійського в 672 р. відбувся церковний Собор у Хертфорді, що став першим загальним Собором Англійської Церкви. Англійська Церква отримала єдність, якої так не вистачало англійському народу, що формувався, напередодні важких випробувань — навали вікінгів. У результаті зростання просвітництва виникають зачатки християнської літератури, яка досягла високого ступеня розвитку в «Церковній історії народу англів» ченця Беди Достославного (бл. 672–735). Англосаксонський літописець, який писав латиною, охопив своїми творами період майже 800 років — від походів у Британію Юлія Цезаря до 731 р. Його описи сучасних або близьких йому за часом подій особливо важливі, бо є головним, а нерідко і єдиним писемним джерелом з історії Англії того часу. Святому Беді належать також коментарі на Євангеліє і твори отців Церкви, трактати з граматики і природознавства.

У 793 р. язичники-вікінги розорили монастир у Ліндісфарні. Відтоді з Данії та Норвегії все частіше прибувають човни-драккари із завойовниками. Від 865 р. «дани», як називали їх англійці, влаштувалися на острові, і почалася затяжна «битва за Англію», за висловом недавнього минулого. Майже два століття з перемінним успіхом тривала ця боротьба. Зовнішня небезпека прискорила утворення єдиного Англійського королівства. Від початку IX ст. сім королівств поступово підпадають під вплив Уессекса. Короля Уессекса Егберта (802–839) частина істориків вважає першим королем Англії. Його онук, Альфред Великий (871–899), перший з королів Уессекса став сам називати себе королем Англії. Він намагався звільнити свою країну, отримавши в 878 р. перемогу над датчанам поблизу Етандуна. За умовами миру ватажок данів, король Східної Англії Гутрум, був змушений

прийняти Хрещення, причому Альфред став його хрещеним батьком. Уедморський договір розділив Англію між данами і королем Уессекса. Данці населяли так званий Данелаг (область данського права) — територію у північно-східній частині Англії. Альфред відновив за рахунок своєї скарбниці десятки монастирів і заснував при них школи, особисто переклав з латини кілька творів і переповів «Історію» Беди Достославного так, що вона надовго стала улюбленим твором у країні. За його ініціативою в 891 р. було розпочато «Англосаксонську хроніку». Але найбільше дбав благочестивий король про Церкву і релігійну освіту народу. Він переклав деякі глави з Біблії і творів блаженного Августина.

Близько століття, аж до часу короля Етельреда II Нерозумного (978–1016), Англія пожинала плоди діяльності свого великого сина. Але з цього часу для чого з данці відновили напади, незважаючи на виплачувану їм данину, народу стягували податки — «данські гроші». Етельред пішов війною на датчан, сподіваючись вигнати їх з острова, але в результаті сам втратив трон. А через півстоліття Англія була завойована армією Вільгельма Завойовника, герцога Нормандії, — почався новий період в її світській і церковній історії.

протоієрей Сергій Причишин,
кандидат богослов'я,
старший викладач Хмельницького інституту МАУП,
Хмельницька єпархія УПЦ

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ.

З початком вторгнення Німеччини на терени СРСР, зокрема в Україну, положення Церкви різко змінилося: з одного боку, місцеблюститель – митрополит Сергій (Старгородський) відразу ж зайняв патріотично-оборонницьку позицію; з іншого – окупанти йшли під фальшивим по суті, але зовнішньо ефективним гаслом спасіння християнської цивілізації від більшовицького варварства.

Відомо, що Сталін тільки на десятий день звернувся по радіо із промовою до народу, яка начиналася як для більшовика незвичайним зверненням: «Дорогі співвітчизники! Браття та сестри! До вас звертаюсь я, друзі мої…».

Для віруючих сам день нападу 22 червня 1941 р. був особливо урочистим та знаменним.

По-перше, це була неділя, по-друге, на цю неділю випадав День усіх святих, що просяяли в землі Руський, у тому числі й новомучеників – багатомільйонних жертв богоборчих репресій [4, С.283]. В ідеологічному плані небезпека крилася у тому, що віруюча людина могла розтлумачити цей напад як кару за побиття праведників, за богоборництво та зробити один з